

specified in the Hague Regulations, which he had helped formulate as the Belgian representative (p. 80). The open dissension between the civil and military actors involved in the occupation is one of the major themes of the book. Rolin-Jaequemyns wrote in 1925 that his principal adversary during the occupation was the chief commander of the Belgian army of occupation (General Rucquoy), whose overriding concern was the safety of his soldiers, who disregarded rules that protected the local population, and fostered a spirit of hate and revenge (p. 284-5). The administration of justice, which was the responsibility of the occupation authorities, was a tool used by both sides, civil and military, to pursue their divergent strategies of power: equity and the rule of law on the one hand, and punishment and oppression on the other. Belgians tried in the military courts received lighter sentences for similar offences than Germans, which contributed to subsequent memories, exploited and exaggerated by Nazi propaganda, of the Belgian occupation as harsh, unfair and oppressive. (p. 286-7)

In conclusion, Godfroid suggests subjects for further research, including the transfer of experiences from one case of occupation to another; comparisons of the Belgian zone with the French and British zones or with occupations during and after the Second World War; and profiling leading military personnel to illuminate how earlier experiences influenced their later attitudes and behaviour. In *La guerre après la Guerre?* she has written a definitive study of a previously under-researched case of occupation, placed it clearly within the context of research on occupation studies and the aftermath of war, and opened numerous potential avenues for further research.

Christopher Knowles

MARKUS WEGEWITZ
Antifascistische Kultur, Nico Rost und der lange Kampf gegen den Nationalsozialismus, 1919-1965
Göttingen, Wallstein Verlag, 2023, 471 p.

Dit boek is de handelsuitgave van een doctoraatsverhandeling die in 2021 verdedigd werd aan de Friedrich-Schiller-Universität Jena. Het boek ver-

weeft op boeiende wijze de levensgeschiedenis van de Nederlandse publicist, journalist en vertaler Nico(laas) Rost met analyses en beschouwingen over het voor- en naoorlogse antifascisme.

Het gaat meer bepaald om het historische antifascisme zoals het ontstond binnen communistische politieke organisaties. Wegewitz stelt immers, meer dan terecht, dat anarchistische, liberale, conservatieve of andere tegenstanders van het fascisme zich hoe dan ook tot deze specifieke vorm van antifascisme dienden te verhouden. Wat uiteindelijk deels de ideologische inkleding van de (geo-)strategische belangen van de Sovjetunie was ('Volksfront'-politiek, 1935-1939), bracht bovendien de al even ideële als uiterst wendbare 'volksfront-gedachte' voort. De betekenis ervan strekte zich ver voorbij haar (geo-)politieke ontstaanscontext uit. Hoewel het naar eigen zeggen steeds een 'massabeweging' probeerde te zijn, bleef het antifascisme de aangelegenheid van een sociologische en politieke minderheid.

Dat geldt bij uitstek voor de door Wegewitz onderzochte variant die zich richtte op "de politisering van het cultuurleven" en dan in het bijzonder de Duitstalige schriftcultuur. Deze schriftcultuur werd binnen een dergelijke politisering onder meer als de "humanistische tegenpool" van het nationaalsocialisme voorgesteld. Intrigerend is daarbij het zelfbeeld van het antifascisme dat naar gelang de context kon worden aangepast, maar zelden werd afgestoten of volledig werd verdrongen. Het antifascisme kon zich daardoor moeiteloos handhaven voorbij de politieke structuren van de jaren twintig en dertig.

Kortom, dit is allerminst een zogenaamde ideologie-geschiedenis van 'het antifascisme'. Wegewitz ambieert een 'ervaringsgeschiedenis' waarbinnen de actoren zich de historische werkelijkheid doorheen concrete praktijken toe-eigenen. Een dergelijke geschiedenis laat namelijk toe om een langetermijnperspectief op het antifascisme te ontwikkelen. De complexe verhouding tussen het historische antifascisme (1922-1945) en de naoorlogse periode staat daarbij centraal.

Het eerste hoofdstuk behandelt de reacties op de opkomst van het fascisme in Italië en Duitsland en de pogingen vanuit communistische hoek om er internationale organisatorische structuren tegenover te stellen. Het tweede hoofdstuk gaat dieper in op het ontstaan en de doorwerking van de 'Volksfront'-politiek (1935-1939). Deze door de Komintern geïnitieerde strategie wist zogenaamde 'Volksfront'-regeringen op de been te brengen en de spanningen tussen de verschillende antifascistische bewegingen tijdelijk te versoepelen. De existentiële crisis van het antifascisme, onder invloed van de Spaanse Burgeroorlog en het Molotov-Ribbentropact, wordt eveneens uit de doeken gedaan. Het derde hoofdstuk behandelt het ontstaan van een haast spirituele 'Volksfront'-gedachte in de context van de Duitse concentratiekampen. De déconfiture ervan in de naoorlogse periode (1946-1957) wordt in hoofdstuk vier aan de orde gesteld. Net als talloze tijdgenoten beriep Rost zich op het bloedige neerslaan van de Hongaarse Opstand (1956) om zich uiteindelijk als "Heimatlose Linke" te profileren. Het gedetailleerde reconstrueren en documenteren van de Duitse gruweldaden kreeg voor velen voorrang op politieke theoretische beschouwingen (hoofdstuk vijf). Dit leidde tot de invoering van de Holocaust en de genocide op de Roma in het antifascistische geschiedbeeld. Tot aan zijn dood in 1967 zou Rost hierover onvermoeibaar getuigenis afleggen tegenover Duitse scholieren en andere toehoorders en dit door middel van persoonlijke verhalen uit eerste of tweede hand (hoofdstuk 6).

Wegewitz heeft dus allerminst een aanvulling willen schrijven op *Nico Rost, de man die van Duitsland hield* van Hans Olink. Het is opvallend dat Belgische historici nauwelijks aandacht hebben besteed aan Rost. Na zijn uitwijzing uit Duitsland in 1933 verbleef hij tot 1943 in België. Hij schreef onder meer talloze antifascistische artikels in *Vooruit* en fungeerde na de oorlog als een soort mentor voor Louis Paul Boon. Aan de hand van Rost probeert Wegewitz veeleer de sociale context en ideeënwereld van het 20ste-eeuwse antifascisme te schetsen met de daarbij horende organisatorische dimensies en vertogen.

De inleiding leest dan ook als een kritisch en conceptueel onderbouwd literatuuroverzicht. Het communistische antifascisme verbond zich doorheen de 'Volksfront'-strategie met de stalinisering van de Komintern en dus de Westerse communistische partijen. In de Sovjetunie was het de periode van de Moskouse Processen en de gedwongen deportaties. Het plaatst de nodige kanttekeningen bij een al te naïeve ideologische lezing van het antifascisme. De 'Volksfront'-politiek was deel van het buitenlandbeleid van de USSR. Veeleer staalde het antifascisme daartoe de interne gelederen van de diverse communistische partijen terwijl het de Sovjetunie tegelijk toeliet om op zijn minst publiek-diplomatieke *goodwill* te genereren binnen segmenten van de westerse intellectuele middenklasse.

Met evenveel scherpzinnigheid ontleedt Wegewitz het naoorlogse antifascisme als de staatsideologie van de Sovjet-bezettingszone en de latere DDR (hoofdstuk 4). Overtuigend tilt hij daarbij het concept van 'het Volksfront' over het Interbellum. Zijn fijnmazige geschiedenis van het antifascisme biedt daardoor fascinerende inzichten in het functioneren van de communistische partijen in West-Europa.

Toch worden die dimensies niet altijd even zorgvuldig uitgewerkt. Zo wordt meermaals verwezen naar de 'communistische kaderpolitiek' en organen als de 'politieke controlecommissie', maar wordt nergens duidelijk hoe die zich doorheen de tijd ontwikkelden en tot elkaar verhielden. De oprichting van een 'centrale controlecommissie' maakte deel uit van de zogenaamde '21 voorwaarden tot toetreding tot de Komintern'. In de context van de 'klasse-tegen-klasse-politiek' (Komintern, 1928) werd de commissie omgevormd tot een 'centrale politieke controlecommissie'. Vanaf de invoering van de 'Volksfront'-politiek (Komintern, 1935) kregen de diverse communistische partijen 'permanente vertegenwoordigers van de Komintern' toegewezen en vond de hallucinante praktijk van de autobiografische vragenlijsten, de 'kritiek' en de 'autokritiek' definitief ingang. De nieuwe antifascistische strategie van de Komintern werd

dus reeds aan het begin van de jaren dertig in de steigers gezet door wat vanaf 1932 voor het eerst een heuse 'kaderpolitiek' werd genoemd. De Franse historiografie hierover wordt weliswaar in voetnoot aangehaald, maar amper binnen de analyses betrokken.

Toch hebben bovenstaande bedenkingen enig belang wanneer men het conceptuele duo 'fascisme'- 'antifascisme' in de jaren 1920-1930 strategisch probeert te duiden. In het begin van de jaren twintig werd het fascisme hoofdzakelijk als een ('imperialistische') bedreiging voor 'de vrede' gepostuleerd. Dit opende de tactische weg naar samenwerking met sociaaldemocratische 'basisorganisaties'.

Met de invoering van de 'klasse-tegen-klasse-politiek' werd de sociaaldemocratie daarentegen weggezet als 'sociaal fascisme' en daarmee tot objectieve bondgenoot van datzelfde 'imperialisme' verklaard. Deze theorie liet Stalin toe om zijn greep op het Kremlin en de Komintern te consolideren. Met de machtsgreep van Hitler aan de horizon werd het geweer van schouder veranderd en moesten de westerse communistische partijen opnieuw toenadering zoeken tot hun sociaaldemocratische tegenstrevers. Binnen de 'Volksfront'-politiek werd het fascisme dan ook op de eerste plaats voorgesteld als een 'terroristische dictatuur' van de 'meest imperialistische elementen van het financieel kapitaal' (Komintern, 1934-1935). Deze conceptualisering kon niet toevallig deels sporen met de christelijke en sociaaldemocratische analyse van de economische crisis van de jaren dertig. Binnen de hiermee samenhangende conceptualisering van het antifascisme, werd het verketteren van het 'sociaal fascisme' onder meer vervangen door de theorie omtrent het 'Hitlero-Trotskisme'. In de Sovjetunie hielp het mee de Grote Zuivering (1936-1938) schragen. Ook Nico Rost liet zich in de context van de Spaanse Burgeroorlog verleiden tot pennenvruchten als *Het geval Jef Last: Over fascisme en trotskisme*.

Binnen de geostrategische context van de Koude Oorlog konden bovenstaande vertogen bovendien

in gewijzigde vorm hun reëntree maken (bv. het 'tito-fascisme'). In die zin ontbreekt in deze studie misschien ook een korte reflectie omtrent het zogenaamde 'vredesoffensief' van de Kominform in 1949. Daarbinnen werden 'vrede' en 'antiracisme' aan elkaar gekoppeld en afgezet tegen het 'imperialistische' westen en onder meer de Amerikaanse rassensegregatie. Het laat vermoeden dat het historische antifascisme omstreeks 1950 zowel conceptueel als organisatorisch baan begon te ruimen voor het antiracisme. Dat was zeker het geval buiten de DDR waar het antifascisme daarentegen tot het bittere einde een onderdeel van de staatsideologie is gebleven. De invoering van de Holocaust en de genocide op de Roma in het antifascistische geschiedbeeld zou dus eventueel andere wortels kunnen hebben dan door Wegewitz wordt gesuggereerd.

Een laatste bedenking betreft het functioneren van de communistische kaderpolitiek in de concentratie- en vernietigingskampen. Wat de ervaringen in de kampen betreft beperkt Wegewitz zich iets te veel tot de figuur van Nico Rost en zijn contacten met Duitse sociaaldemocraten in Dachau. Rost had in Brussel omstreeks 1935-1936 een belangrijke rol gespeeld binnen de Duitse communistische emigratie. In de kampen zouden de netwerken van Duitse communisten, door middel van Kapo-posities, uiterst succesvol zijn in het beschermen van communistische kaders uit de verschillende Europese landen. Van alle gevangenen 'gemeenschappen' hadden de Duitse communisten veruit de grootste overlevingskans (Lutz Niethammer). Zogenaamde 'renegaten' of 'ongedisciplineerde' militanten werden daarentegen als 'andere niet-communisten' beschouwd.

Wat zegt dit over de voorbereidingen die getroffen werden met het oog op de naoorlogse periode? De recente literatuur hierover wordt louter in voetnoot opgenomen. Het blijft daardoor een open vraag in welke mate de antifascistische netwerken uit de 'Volksfront'-periode in theorie en praktijk overlaptten met communistische netwerken. Overigens staat het onderzoek omtrent de overlevingskansen van Belgische partijkaders

nog in de kinderschoenen. Wegewitz kan hier als springplank fungeren. Op voorspraak van Rost werd KPB'er Jan Van Calsteren bijvoorbeeld op de ziekenafdeling van Dachau opgenomen en als 'nicht-transportfähig' geïnclassificeerd. Jan Van Calsteren zou trouwens van bij de oprichting in 1973 een vooraanstaand lid van het Anti-Fascistisch Front worden. Hoeft het nog gezegd dat de geschiedenis van het antifascisme in België om een historiograaf schreeuwt?

Widukind De Ridder

JOSÉ GOTOVITCH

«*Allons au devant de la vie*» *Une histoire des Jeunesses et Etudiants communistes en Belgique 1921-1945*

Bruxelles, Carcob, 2023, 411 p.

Dans son ouvrage, José Gotovitch étudie l'histoire de la jeunesse engagée sous la bannière du communisme dans l'Entre-deux-guerres et la Seconde guerre mondiale. Et ce sujet très peu analysé jusqu'ici présente un grand intérêt.

Quelle place la jeunesse a-t-elle occupé dans la construction du mouvement communiste en Belgique depuis 1921, date de sa constitution en parti? Rappelons qu'elle évolue dans un cadre international marqué par l'héritage de la Première guerre mondiale, l'édification de l'URSS, la montée des régimes fascistes, le risque de guerre et finalement la Seconde guerre mondiale. Sur le plan belge, le parti communiste cherche sa place en opposition avec le POB, mais aussi face à la tendance trotskyste exclue de ses rangs en 1928, tout en tentant de maintenir son influence par une politique d'entrisme non seulement au sein du PCB, mais aussi à certains moments chez les Jeunes gardes socialistes (JGS).

Fortement encadrée par le parti, mais aussi par l'Internationale Communiste des Jeunes (KIM), la Jeunesse communiste (JC) se cherche une identité, initie certaines actions, embraie sur certains mouvements sociaux, espérant en faire la source d'un renforcement à long terme. Elle fait face à des difficultés internes: la tendance au sectarisme d'une part et à l'opportunisme de l'autre, un manque

chronique de moyens financiers, peinant à adapter le combat aux circonstances. Elle souffre d'un manque de formation idéologique, contre lequel elle tente de réagir à différentes reprises. Pousée par les instances internationales qui ne sont pas toujours conscientes des réalités de terrain, elle tente de développer des cellules ouvrières, sans en avoir nécessairement les capacités. Ses actions et les adhésions ressemblent souvent à des poussées de fièvre qui affectent une localité ou une région, parfois sans lendemain. Les relations avec le parti ne sont pas simples non plus, car l'organisation de jeunes se retrouve régulièrement écartelée entre les ordres reçus et ses propres initiatives. Elle sert parfois de réservoir de cadres quand le parti est en difficulté et perd ainsi ses éléments les plus dynamiques. Globalement son développement est parallèle à celui du parti, suivant ainsi ses avancées et ses reculs.

Le livre se structure en trois parties assez différentes, relatives aux Jeunesses, aux Étudiants, puis à la période clandestine. La première partie suit les actions de la Jeunesse communiste depuis 1921: la période la plus riche est celle qui va de 1933 au début de la guerre. À partir de 1934, les actions et engagements de la JC sont dominés par l'idée du Front unique contre le fascisme et le danger de guerre, et c'est cette idée qui la guide dans tous ses combats. La JC et les JGS sont le fer de lance de cette politique au sein de leurs partis respectifs, au moment où la JGS se veut la représentante de l'aile gauche de son parti. La perspective de s'unir, et même avec les chrétiens dans le chef des communistes, est stimulante mais ne s'avère pas simple. L'ouvrage suit longuement les négociations et les collaborations entre JC et JGS, guidées par un rêve commun de défense des valeurs de la paix et de l'antifascisme. Les jeunes sont les artisans de tentatives de rapprochement entre leurs partis, mais la méfiance ancrée profondément entre eux depuis des années freine le rapprochement chez eux comme chez leurs aînés. L'équilibre entre les deux mouvements évolue entre 1934 et 1939 avec des hauts et de bas, cependant l'unité sera un moment d'exaltation et de développement. Le soutien à l'Espagne républicaine en